

Turf en De Kruiken

CHRIS DE BONT

Het eind van het slagturven in de Oostambachten van Delfland

In de hal van het Gemeenlandshuis van Delfland hangt het in fraaie kleuren en bladgoud afgezette, met vele adellijke wapens omzoomde pronkexemplaar van de kaart die de gebroeders De Kruik in opdracht van het Hoogheemraadschap van Delfland in 1712 voltooiden. Deze kaart vormt het kartografisch hoogtepunt in een reeks van overzichtskaarten van Delfland die met de kaarten van Mathijs de Been van Weena uit 1604 en van Floris Balthasars uit 1611 was aangevangen. De kaart van de gebroeders De Kruik geeft op schaal circa 1:10.000 een zeer gedetailleerd en betrouwbaar beeld van de topografie van Delfland in het begin van de 18e eeuw.

Volgens de kaart van de gebroeders De Kruik, of Kruikius zoals ze zichzelf volgens het opschrift op hun eigen kaart noemden, was maar een klein deel van de Delflandse Oostambachten door slagturven geschonden. Dit betrof alleen het gebied ten noordoosten van Delft tot aan de grens met Rijnland en bij Berkel-Rodenrijs op de grens met Schiedland. Honderd jaar later waren de Delflandse Oostambachten praktisch geheel uitgeveend. In de Franse Tijd vroegen de autoriteiten zich vertwijfeld af waar in Delfland nog winbaar veen aanwezig was¹. Met behulp van de toen al bijna honderd jaar

oude kaart van de De Kruiken zouden ze inzicht krijgen in de nog winbare voorraad turf in Delfland.

TURFDELVEN IN DELFLAND

Al in de IJzertijd werd in de venige laagten tussen de strandwallen veen gedolven om turf van te maken en om zout uit te winnen. Vanaf circa 1000 na Chr. zijn de uitgestrekte venen die het oostelijk deel van Delfland bedekten ontgonnen (De Bont, 2001, pp. 25-51). Naast ontginningen voor een gemengd agrarisch gebruik werden ook stukken veen be-greppeld en ontwaterd om turf uit te delven

(Diepeveen, 1950, p. 11-28). Deze uitgeveende gronden werden later wel weer geschikt gemaakt om alsnog in de agrarische bedrijfsvoering te worden ingepast, zodat ze *...weder geпоet ende toegemaect (...) goet genoeg blijven voor molengelt ende margengelt*². Aanvankelijk was er over de aard en omvang van dit turfdelven nauwelijks iets geregeld. In 1357 zag de graaf van Holland zich genoodzaakt om regulerend op te treden (Unger, 1907, no. 761, p. 227; Diepeveen, 1950, p. 29). Uit de *Enqueste* van 1494 en de *Informacie* uit 1514 blijkt dat het landverlies door turfdelven (en daarmee de onmacht om de landbelastingen te betalen) enorm was toegenomen (Fruin, 1876 en 1866). Ondanks de verplichte toemaak achteraf is door turfdelven een groot oppervlak land verruïneerd. Dit is niet terug te vinden op de kaarten van De Been van Weena en Floris Balthasar, maar ook ontbreekt het op de volgens nieuwere kartografische inzichten vervaardigde kaart van de De Kruiken.

SLAGTURVEN IN DELFLAND

Hoewel het slagturven in Rijnland en Schie-land al rond 1530 tot omvangrijk landverlies had geleid was in Delfland de overstap van het turfdelven naar het slagturven relatief laat gemaakt (Ibelings, 1996a en 1996b). Nog in 1548 gaf de dijkgraaf van Delfland aan dat hij het slagturven niet hoefde te verbieden *...alzoef 'tselve in Delflant nijet veel geuseert... werd*³. Dat het kort daarop hier aan betekenis won blijkt uit een serie van plakka-ten die Karel V uitvaardigde om ook in Delfland het slagturven aan banden te leggen. Dat dit maar zeer ten dele is gelukt blijkt uit de Delflandse *Cohieren van slagturven* die bijvoorbeeld voor de jaren 1549-1551 aangeven dat 706 hont aan veengrond was geslagturfd (1 hont = 1/6 morgen = 0,14 ha), waarvan 112 hont verspreid over de Oostambachten

van Delfland ten behoeve van Delftse bierbrouwers (De Bont, 2001, pp. 63-66; Postma en Klapwijk, 1996)⁴. Op de begin-17e-eeuwse kaarten van Delfland was dit door het slagturven ontstane landverlies, waarbij veenland was vervangen door diep uitgeveende meren, niet aangegeven. De Kruiken, als goede kartografen, konden er niet meer omheen. Op hun kaart uit 1712 is dit wel weergegeven.

EEN VEENINVENTARISATIE UIT 1808

In de 17e eeuw was er door het slagturven al zoveel land vernietigd dat zelfs de stad Delft werd bedreigd. In 1662 mocht er binnen een straal van drie kilometer (900 roeden) geen vervening meer plaatsvinden (Van Velzen, 1995, p. 20). In Delfland waren in de Franse Tijd de meeste veengronden uitgeput en werd deze grens noodgedwongen losgelaten. Waar was rondom Delft nog winbaar veen voorhanden?

Het rijke Oud-archief van het Hoogheemraadschap van Delfland bevat een bundel opgevouwen bladen van de kaart van de gebroeders De Kruik met toelichting waarop is aangegeven waar in 1808 nog winbare venen voorhanden waren en waar de landerijen al geheel waren uitgeveend⁵. Alle veenambachten hadden de relevante bladen van de al honderd jaar oude kaart van de De Kruiken opgestuurd gekregen met de vraag om daarop in te tekenen hoeveel veen er nog gewonnen kon worden en hoe de situatie op dat moment was, nog land of al deels water. Er werd in landerijen geboord *... welke (...) nog onverveend leggen en nog te verveenen zijn, als meede de partijen welke geheel of gedeeltelijk reeds zijn uitgeveend*. In Pijnacker was het moeilijk gebleken de kwaliteit van het nog te winnen veen in te schatten *...daar de ondervinding maar al te dikwils heeft doen zien dat in een en het zelve stuk dan veen*

- Verveend gebied, reeds water
- Te verveen gebied, nog land
- Te verveen gebied, deels water, deels land

Veeninventarisatie in de veenambachten rondom Delft van 1808.

dan verder kley en vervolgens weer veen en kley gevonden word. Het was de Pijnakkers duidelijk dat zij getuigen waren van de laatste stuiptrekkingen van de turfmakerij ter plaatse: Ook is het maar al te zeker, dat men thans veenland noemd, het geen men voor 25 jaaren niet als veenland zoude willen hebben erkennen terwijl er toen nog beeter veen voorhanden was, en gaat dat zoo voort zal men ligt over 25 jaaren weer veenland noemen dat men

nu met die naam niet zoude willen bestempelen. In het Tedingerbroek ten noorden van Delft waren de gronden ...door elkander meer of minder verveening geschikt... hoewel er ...hooge zandstroken... in lagen die ongeschikt waren. In Wateringen, ten westen van Delft, waren slechts enkele stroken land tot op het grondwaterniveau uitgeveend. De rest was in 1808 zeer goed veen dat pas later is uitgeveend. Vooral op de grens met Schieland waren als gevolg van het slagturven grote waterplassen ontstaan. De uitkomst van de veeninventarisatie uit 1808 was ingetekend op een vereenvoudigde versie van de kaart van Kruius (Tegenwoordige Staat, 1742; De Bont, 2001, p. 68; De Wilt, 2000, pp. 24-27).

Het dorp 't Woud ten westen van Delft waar de laatste verveningsactiviteiten zijn uitgevoerd.

Geboonde of geboorde veendikte in voeten (31,4 centimeter) in de veenambachten rondom Delft in 1808.

HET EINDE VAN HET SLAGTURVEN IN DELFLAND

Op 3 mei 1802 vaardigde het Stadsbestuur van de Bataafsche Republiek een verbod op de verveningen uit. Toch werd een deel van de Woudse Polder ten westen van Delft nog vanaf 1808 uitgeveend. In 1845 was ook hier het veen op. Een jaar later werd begonnen met het droogmalen van deze uitgeveende plas (Van Velzen, 1995). Afgezien van enkele marginale veenconcessies was het slagturven in Delfland voorbij. Tussen 1777 en 1873 zijn alle uitgeveende plassen in Delfland leeggepompt en omgezet in cultuurland (De Bont, 2001, p. 67, tabel 2). Dat hierdoor de waterbergingscapaciteit in Delfland ern-

stig werd beperkt, wat tot op de dag van vandaag regelmatig leidt tot wateroverlast (De Bont, in druk), is een ander verhaal.

THE END OF THE PEAT DREDGING IN DELFLAND

Since the Late Iron Age peat digging took place in the coastal area of Delfland. Peat dredging started in the second half of the sixteenth century. This dredging caused the total destruction of valuable land: leading to land becoming water. During the French occupation, because of Napoleon's Continental System, the import of Scottish coal stopped and the search for inland fuel led to an inventory of areas where peat could still be dredged. In Delfland, strangely enough, this 1808-inventory was carried out by using the beautiful, very detailed map of the Kruikius brothers, which dates back from the beginning of the 18th century. The description shows that one was aware of the fact that the whole peat dredging era was coming to an end. In 1845 peat dredging ended in Delfland. Between 1777 and 1873 lakes that originated from these dredging activities were pumped dry.

NOTEN

- 1 De handel op Engeland was door Napoleons Continentale Stelsel lamgelegd waardoor de aanvoer van Schotse kolen tot nul was gereduceerd. Over het belang van kolen versus turf voor de Hollandse nijverheid en voor die van de stad Delft in het bijzonder (De Bont, 2001, p. 62).
- 2 Oud Archief Delfland, inv. nr. 24 fol. 1r-5r, art. 41.
- 3 Idem, inv. nr. 4346.
- 4 Ibid., inv. nr. 4394/1 en 4394/2.
- 5 Ibid., inv. nr. 4341/1-17, waaraan de aanhalingen in deze alinea zijn ontleend.

LITERATUUR

- BONT, CHR. DE (2001). Delfts Water; tweeduizend jaar bewoning door waterbeheer in het Delftse Zutphen.
- BONT, CHR. DE (in druk). Why not blame history? Present-day problems in Delfland water management within their historical context.

Paper gepresenteerd op de 4de European Social Science History Conference (ESSHC) 27 februari-2 maart 2002 in Den Haag.

- DIEPEVEEN, W.J. (1950). De vervening in Delfland en Schieland tot het einde der zestiende eeuw. Amsterdam.
- FRUIN, R. (ED.) (1866). Informacie. (1514). Leiden.
- FRUIN, R. (ED.) (1876). Enqueste ende Informacie. (1494). Leiden.
- IBELINGS, B. (1996a). Turfwinning en waterstaat in het Groene Hart van Holland voor 1530. In: Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis, 5e jrg. nr. 2 Themanummer: Turfwinning in Laag Nederland voor 1530, pp. 74-80.
- IBELINGS, B. (1996b). Het begin van het slagturven in Holland. In: Historisch-Geografisch Tijdschrift 14, pp. 1-10.
- POSTMA, C. (1972). (Floris Balthasars) Kaarten van Delfland 1611. Alphen aan de Rijn.
- POSTMA, C. (1977). Kruikius. Kaart van Delfland. Alphen aan de Rijn.
- POSTMA, C. (1978). De kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland van 1606 geschilderd door Mathijs de Been van Weena. Alphen aan de Rijn.
- POSTMA, C. EN G.J. KLAPWIJK (1996). Delflands 16e eeuwse kohieren van slagturven. Delft.
- TEGENWOORDIGE STAAT (1742). Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, 4e deel, Holland, Deel 1. Amsterdam.
- UNGER, J.H.W. (1907). Regestenlijst voor Rotterdam en Schieland tot in 1425. Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam iv. Rotterdam.
- VELZEN, L.M. van (1995). Woudse turf; het ontstaan van een droogmakerij. In: Jaarverslag 1994-1995 van de Historische Vereniging Oud-Schipluiden. Schipluiden.
- WILT, C.G.D. DE, G.H. KLAPWIJK, J.D. VAN TUYL EN A.C. RUSELER (2000). Delflands kaarten belicht. Hilversum.